



Controle Shermanval door Ellen van Norren.
Foto Herman de Jongh

NIEUWE STAP IN BESCHERMING LAATSTE INHEEMSE POPULATIE EIKELMUIZEN

Samen maken we ons sterk voor de eikelmuis

4 oktober 2023 – Het is na middernacht en een bijna volle maan belicht de glooiende heuvels van het Savelsbos. Onderzoeker Wesley Overman neemt tijdens zijn nachtelijke ronde Guido Verschoor van Staatsbosbeheer mee door dit bijzondere Zuid-Limburgse landschap. Wat ze onderzoeken: de aanwezigheid van de laatste inheemse populatie eikelmuisen. Beiden zijn gespannen. Zijn er nog wel wilde eikelmuisen in het Savelsbos?



TEKST BERT DE SMIDT, ELLEN VAN NORREN EN MARK LAMMERS

Twee keer per jaar monitort de Zoogdierverseniging de populatie wilde eikelmuisen in het Savelsbos. De enige andere populatie eikelmuisen bevindt zich op enkele kilometers van het Savelsbos vandaan, op de Bemelerberg. Deze populatie is ontstaan door een fokprogramma in GaiaZOO met opgevangen eikelmuisen die waren meegereisd met vakantiegangers. De uitgezette eikelmuisen doen het goed op de Bemelerberg, met ieder jaar een lichte toename. In schril contrast worden er in het Savelsbos steeds minder eikelmuisen waargenomen. Het is daarom nog maar de vraag of ze er nog zijn. Er zijn al wat maatregelen genomen om het leefgebied te verbeteren, en extra maatregelen zijn nodig.

KWETSBAAR LIMBURGS ICOON

De iconische eikelmuis is in Nederland gebonden aan het bijzondere heuvellandschap van Zuid-Limburg. Beide populaties zijn erg klein. Dat maakt deze soort zeer kwetsbaar. Ze zijn zeer herkenbaar aan de grote pluimstaart en de tekening op het gezicht dat op een masker lijkt. In de winter houdt de eikelmuis een winterslaap, die ongeveer duurt van oktober tot april. Vroeger was de eikelmuis een veel geziene verschijning in Zuid-Limburg. Menige oudere streekbewoner kan zich de eikelmuisen herinneren uit houtstapels en fruitschuren. De exacte oorzaak voor de teruggang is niet te achterhalen. Wel is het duidelijk dat veel geschikte leefgebieden zijn weggevalen door schaalvergroting in de landbouw

en het opschonen van bossen en rommelhoekjes. Sinds 2006 staat de eikelmuis op de Rode Lijst van bedreigde dieren als 'Ernstig bedreigd'. In 2022 is er tijdens het 'Jaar van de Eikelmuis' landelijk veel publiciteit gegenereerd voor deze slaapmuis met zijn sierlijke pluimstaart. Naar schatting leven er in het Savelsbos nog een handjevol tot hooguit enkele tientallen eikelmuisen. Dat is een kritisch aantal; er hoeft maar iets te gebeuren en de populatie kan verdwijnen.

EEN MASTERPLAN

De basis voor goede bescherming van een kwetsbare soort is gedegen monitoring en onderzoek. Om welke aantallen gaat het? Waar leven ze? Waar bestaat het ideale



◀ Afgelopen jaar ging deze grote es om in het Savelsbos (links). Het geeft veel meer licht op de bodem, waardoor de struiklaag zich kan ontwikkelen op deze open plek in het bos (rechts).
Foto's Ellen van Norren

leefgebied uit? Welke maatregelen hebben een positief effect op de populatie? Om de eikelmuisen te beschermen is er een overkoepelend masterplan opgesteld waarbij alle betrokken organisaties de handen ineen hebben geslagen: het Eikelmuisbeschermingsplan. De 'begeleidingsgroep eikelmuis' bestaat uit Provincie Limburg, OmniVerde, Staatsbosbeheer, Limburgs Landschap, Gemeente Eijsden-Margraten, Zoogdierverseniging en GaiaZOO. Zij werken nauw samen om maatregelen te treffen voor de verbetering van het leefgebied van de eikelmuisen. Ook wordt onderzocht welke maatregelen werken. Daarbij wordt de eikelmuis enorm gesteund door de Vogelwerkgroep Bemelen en Grueles Gronsvelt. Met het masterplan worden er stappen gezet om het grotere doel in de toekomst voor elkaar te krijgen: een stabiele populatie eikelmuisen in een aaneengesloten leefgebied.

HABITATHERSTEL

In 2022 is er door de Zoogdierverseniging een uitgebreid zenderonderzoek verricht naar de leefgewoonten en omstandigheden waar de eikelmuisen een voorkeur aan geven. Deze kennis helpt de juiste ingrepen in het landschap te nemen die een positief effect hebben op de eikelmuisen. Denk hierbij aan het laten staan en liggen van dode bomen of het (laten) ontstaan van open plekken waardoor struiken zoals de vlier, meidoorn en hazelaar weer een kans krijgen in de hellingbossen. Eikelmuisen prefereren horizontale looproutes door

dicht struikgewas met veel schuilplekken, verbindingsheggen en voldoende voedsel zoals insecten en fruit. Niet alleen het bos, maar ook de omgeving is van belang. OmniVerde werkt in opdracht van de Provincie Limburg samen met particulieren hard aan de noodzakelijke kleinschaligheid van het omliggende landschap en verbindingen naar andere leefgebieden.

Guido Verschoor: 'Het monitoren van de populaties speelt een grote rol bij het inrichten van het landschap. Want je moet wel weten of de eikelmuisen de aangebrachte veranderingen waarderen! Bovendien is het Savelsbos een kwetsbaar bos, waar je te maken hebt met veel andere bijzondere natuurwaarden. Dit maakt het van groot belang veel te weten over de effecten van je maatregelen. Een juiste uitvoering kan niet alleen de eikelmuis, maar ook andere waarden helpen. En niet alleen het bos, maar ook de omgeving is van belang.'

ZITTEN ER NOG EIKELMUIZEN IN HET SAVELSBOS?

De populatie in het Savelsbos staat al jaren onder druk. Onderzoeker Ellen van Norren van de Zoogdierverseniging is samen met Wesley verantwoordelijk voor de monitoring van de eikelmuisen. Tweemaal per jaar worden met inloopvallen de populaties in het Savelsbos en op de Bemelerberg in kaart gebracht. Ze zien jaar na jaar minder eikelmuisen in het Savelsbos. Op de Bemelerberg zijn er zoals verwacht al direct

diverse eikelmuisen waargenomen, maar in het Savelsbos blijft het angstvallig stil. Zowel Wesley als Ellen vreest het ergste. Als Ellen op de tweede dag bezig is met het vrijlaten van een eikelmuis die in een van de vallen op de Bemelerberg was gelopen, komt er een appje binnen van Wesley: 'er is een eikelmuis gevangen in het Savelsbos!' Het blijft die nacht niet bij één eikelmuis. Gedurende de week mogen Wesley en Ellen elke dag steeds meer eikelmuisen noteren, met daartussen eikelmuisen die nog niet eerder gechipt waren. Goed nieuws dus!

Ellen van Norren: 'Het is bijna niet voor te stellen hoe blij wij werden van dit nieuws! Als je van tevoren het gevoel hebt dat de populatie verdwenen kan zijn, dan spring je gewoon een gat in de lucht als er meerdere gezonde dieren blijken te leven! Als dit volgend jaar doorzet, kunnen we zeggen dat de maatregelen van het Eikelmuisbeschermingsplan hun vruchten beginnen af te werpen.'

HOE IS DE POPULATIE EIKELMUIZEN OP DE BEMELERBERG ONTSTAAN?

In 2017 werd een groep eikelmuisen in Rijswijk aangetroffen. Deze eikelmuisen waren mogelijk meegereisd met vakantiegangers. De groep werd opgevangen in GaiaZOO. Zij konden de groep de juiste accommodatie bieden. Vanwege de zorgwekkende toestand van de populatie eikelmuisen in het Savelsbos is binnen het Eikelmuisbeschermingsplan besloten een fokprogramma te starten met deze opgevangen eikelmuisen.



◀ Maatregelen op de Bemelerberg slaan aan, zoals het knikken van deze boom door Limburgs Landschap (links), en het uitrasteren en aanplanten van struiken langs een holle weg in 2019 met financiering van Elisabeth Strouven (rechts).
Foto's Ellen van Norren



▲ Eikelmuis uit de Shermanval door Ellen van Norren. Foto Herman de Jongh

Deze groep is later uitgebreid met enkele andere opgevangen exemplaren. Het fokprogramma is specifiek opgezet voor terugplaatsing in het wild. Als nieuwe locatie is in 2017 de keuze gevallen op de Bemelerberg, een gebied in eigendom van het Limburgs Landschap. In dit gebied kwamen vroeger al eikelmuisen voor, plus het ligt niet al te ver van het Savelsbos. Vergeleken met andere fokprogramma's in dierentuinen is dit programma uitermate succesvol te noemen. Het aantal eikelmuisen lijkt elk jaar gestaag toe te nemen. De eikelmuis heeft in Bemelen ook een warm bad door de goede zorgen van de Vogelwerkgroep Bemelen voor medewerking bij de monitoring en werkdagen.

Minke Geense, GaiaZOO: 'We laten de eikelmuisen van het fokprogramma eigenlijk zo veel mogelijk met rust, zodat ze niet wennen aan mensen en gewoon hun gang kunnen gaan. Daarnaast zorgen we voor optimale leefomstandigheden die lijken op de situatie in het wild. Dat werkt voor deze soort dus echt ontzettend goed!'

START VAN EEN NIEUW FOKPROGRAMMA

Het succes van bovengenoemd fokprogramma van de Bemelerberg en de zorgwekkende staat van de populatie eikelmuisen in het Savelsbos leidde ertoe om ook voor de populatie eikelmuisen van het Savelsbos een fokprogramma op te starten. Voorzichtigheid is hier echter geboden, want de populatie is dermate kwetsbaar dat elke geselecteerde eikelmuis aan

strikte criteria moet voldoen. Het mogen geen zogende moeders zijn, ze moeten de juiste leeftijd hebben, in goede gezondheid verkeren en de locaties waar ze gevonden zijn dienen zo ver mogelijk uit elkaar te liggen. Tijdens een week monitoringsonderzoek bleken meerdere eikelmuisen aan de selectiecriteria te voldoen. In samenspraak met eikelmuisonderzoeker Gerard Müskens wordt overlegd welke dieren naar GaiaZOO kunnen worden gebracht. Uiteindelijk valt de keuze op vijf mannetjes en vijf vrouwtjes. Hier vergezellen ze drie eikelmuisen die in 2022 zijn gevangen en recent voor de eerste nakomelingen hebben gezorgd. Een worp telt meestal 4 tot 5 jongen, met uitschieters naar 7 tot 8 jongen. Na zo'n zes weken zijn de jongen oud genoeg om bij de moeder weg te gaan. Omdat de eikelmuisen na het fokken zo snel mogelijk weer worden teruggeplaatst in het Savelsbos, zal de impact op de populatie gering zijn. De verwachting is dat het fokprogramma van het Savelsbos – net als dat van de Bemelerberg – gaat zorgen voor een positieve impact op de populatie.

Wesley Overman: 'Om de eikelmuis voor Nederland te behouden, ben ik ervan overtuigd dat een fokprogramma de juiste toevoeging is naast alle andere maatregelen. Hoe goed we ons best ook doen met alle habitataanpassingen, zonder een fokprogramma gaat de eikelmuis het waarschijnlijk niet redden.'

TOEKOMST VOOR DE EIKELMUIS

GaiaZOO heeft met het fokprogramma van de meegereide eikelmuisen bewezen hoe succesvol een dergelijk programma kan zijn. De populatie eikelmuisen op de Bemelerberg is groeiende en de diertjes lijken zich prima thuis te voelen in het typische cultuurlandschap van Zuid-Limburg. De komende jaren wordt het fokprogramma geëvalueerd. Uiteindelijk is het grote doel een duurzame populatie eikelmuisen, waarin de leefgebieden met elkaar zijn verbonden.

Communicatieadviseur BERT DE SMIDT en projectleider ELLEN VAN NORREN zijn beiden werkzaam bij de Zoogdiervereniging. MARK LAMMERS is coördinator van het Soortbeschermingsplan eikelmuis en werkzaam bij OmniVerde.



▲ Chip-controle bij een eikelmuis. Foto Herman de Jongh



▲ Eikelmuis gevangen Bemelerberg september 2023. Foto Ellen van Norren



▲ Na controle wordt de eikelmuis weer losgelaten. Foto Herman de Jongh